

Nyári Izabella

Universität Wien
Zentrum für Translationswissenschaft

Tolmácsolás a tudomány szolgálatában: nyelvi közvetítés egy osztrák szociológiai kutatásban

<https://doi.org/10.48040/PL.2025.1.2>

A tanulmány a „DeMiCo: Investigating the social construction of deskilling among 'new' EU migrants in Vienna” (DeMiCo) elnevezésű szociológiai kutatás tolmácsolási aspektusait vizsgálja, amelyet a Bécsi Egyetem végzett 2021–2024 között abból a célból, hogy cseh, román és magyar bevándorlók munkaerőpiaci helyzetének társadalmi konstrukcióját kutassa. A mélyinterjúk során alkalmazott többnyelvű tolmácsolási eseményeket a közösségi tolmácsolás fogalmi keretében értelmezem, kiemelve a nyelvi közvetítők többretegű szerepét. A tolmácsok nemcsak nyelvi közvetítői szolgáltatást nyújtottak a kutatásban, hanem aktívan részt vettek az adatgyűjtés és értelmezés folyamataiban is, (ön)reflektív nyelvi szakértői szerepkörben. Az interjúalany által igény szerint kért, ún. „stand-by” jellegű tolmácsolás külön figyelmet kapott a folyamatokban, mint a részleges nyelvi közvetítés egyik hatékony módja. A tanulmány hangsúlyozza a tolmácsolás szerepét a kutatásban és a tolmácsok döntéshozói szerepkörét a tudományos folyamatokban.

Kulcsszavak: konszekutív tolmácsolás, magyar–német tolmácsolás, nyelvi szakértői szerep, „stand-by” tolmácsolás, szociológiai kutatás

Bevezetés

Jelen esettanulmány célja annak a többnyelvű tolmácsolási eseménysorozatnak a rövid bemutatása, amely a Bécsi Egyetemen, a „DeMiCo: Investigating the social construction of deskilling among 'new' EU migrants in Vienna (DeMiCo)” elnevezésű szociológiai kutatásban valósult meg, különös tekintettel a résztvevők benyomásainak ismertetésére, illetve a „stand-by”, azaz az interjúalanyok által igény szerint kért tolmácsolás jellegzetességeire¹. A projekt tolmácsolási és fordítási feladatokat is tartalmazott, amelyek számos kutatási kérdés megfogalmazását teszik lehetővé (tolmácsolási stratégiák, fordító láthatósága, „thick translation” (vö. Hermans, 2003). E tanulmányban kizárólag arra keresem a választ, milyen kölcsönhatás figyelhető meg a tudományos kutatás és a tolmácsolás – mint komplex nyelvi szolgáltatás – között egy olyan projekt keretében, amelyben a nyelvi közvetítés egyrészt a kutatási kérdések szerves részét képezi, másrészt kommunikációs eszközként is szolgál a kutatás teljes körű megvalósításához.

Jelen tanulmányban a tolmácsolás (illetve a nyelvi közvetítés) fogalmát Pöhhacker (2001:421) meghatározása alapján használom, amely szerint olyan tevékenységről van szó, amelynek módja, kivitelezése és formája jelentős mértékben függ attól a kontextustól, amelyben megvalósul². A projekt során alkalmazott tolmácsolási mód a kontextus összetettsége miatt nehezen sorolható egyértelmű kategóriákba, azonban Szabari (1999) fogalomrendszerével pontosabban leírható a tolmácsolási esemény jellege.

Az interjúk során alkalmazott tolmácsolási módok dinamikusan változtak: a tolmácsok szabadon választhatták meg, mikor melyik mód a legalkalmasabb. Így előfordult tour-guide készülékes szinkrontolmácsolás, konszekutív tolmácsolás jegyzeteléssel vagy anélkül, valamint chuchotage is. A tolmácsolási események témája inkább általános volt, mintsem

¹ A szerző maga is részt vett nyelvi közvetítőként a bemutatásra kerülő projektben.

² „...interpreting is not a single invariant phenomenon but a (more or less professionalized) activity which takes different forms in different contexts.” (Pöhhacker 2001:421)

szakspecifikus: A témakörök mentén strukturált mélyinterjúk szociológiai kutatási célból készültek, amelyek gyakran spontán, kevésbé szakmai jellegű témákat – például munkaerőpiaci tapasztalatokat és benyomásokat – is érintettek.

A tolmácsolás a szituáció jellege alapján közösségi tolmácsolásnak tekinthető. Az interjúkra minden esetben személyes jelenléttel került sor. A résztvevők kulturális háttére viszonylag közel állt egymáshoz: a kutatók, tolmácsok és az interjúalanyok egyaránt közép-európai, felsőfokú végzettséggel rendelkező felnőttek voltak. A jellegzetesen három résztvevős tolmácsolási helyzetben (kutató, tolmács, interjúalany) azonban nem egyenrangú szerepekben vettek részt: míg a tolmács a kutatóhoz képest mellérendelt pozícióban volt, addig az interjúalany inkább alárendelt szerepet töltött be a kutatóval és tolmáccsal szemben.

Szövegtípus és szövegalkotási stratégia szempontjából a tolmácsolás strukturált kérdések mentén zajló spontán párbeszédet közvetített. Időbeli és térbeli viszonylatban a kutatók saját származási országuk intézményében végezték a kutatást, és az interjúk helyszíne többnyire a Bécsi Egyetem volt. Az interjúalanyok bevándorlóként vettek részt a beszélgetésekben, a tolmácsoknak pedig korábban szintén volt migrációs tapasztalatuk. Végül, a tolmácsolás elsődleges célja az információgyűjtés volt – erről a későbbiekben részletesebben is szó esik –, és ennek megfelelően a tolmácsolási helyzet egy közepesen formalizált kommunikációs forgatókönyvet követett.

Nem célom a tanulmányban a tolmácsolás, illetve a tolmácsolási kompetenciák definiálása, hiszen, ahogy Bakti (vö. 2020:17ff.) tanulmánya is rávilágít, nincs egységes tolmácskompetencia-modell. A tolmácsolási környezet és munkamód döntően befolyásolja bizonyos kompetenciák szükségességét, illetve nélkülözhetetlenségét, ezért a jelen tanulmány szempontjából is releváns közösségi tolmácsolás egyik modelljére mégis szeretnék röviden kitérni. Kaczmarek (2010) disszertációjában megfogalmazott modelljéről van szó, amely interkulturális kommunikációs modellre épül, és ahogy Bakti fogalmaz (2020):

„A modell lényeges újításai, hogy a tolmácsot csupán a tolmácsolási esemény egyik szereplőjének tekinti, mellette egyenrangú szerepet kap a résztvevők tudása, motivációja és készségei, illetve a tolmácsolási helyzet kontextusa (kultúra, hely, résztvevők közötti kapcsolat, cél), az elvárások és az eredmények (helyénvalóság és hatékonyság), illetve felismeri, hogy a tolmácsolási helyzet és a tolmács kompetenciájának megítélése szubjektív és dinamikusan változik.” (Bakti, 2020:27)

A Bécsi Egyetem többnyelvű szociológiai kutatási projektje során a nyelvi közvetítőket a kutatási folyamat teljes időtartama alatt – a tervezési szakasztól a projekt lezárásáig, az egyes tolmácsolási események előkészítésétől a szövegelemzésekig – folyamatosan és rendszeresen bevonták. Ebben az értelemben nem csupán a tolmácsolási események (illetve később a fordítási feladatok) egyenrangú szereplőiként vettek részt a megbízókkal együtt, hanem szerepük a projekt előrehaladásával dinamikusan bővült: nyelvi szakértőként aktívan hozzájárultak a kutatás megvalósításához, feladatkörük pedig ennek megfelelően folyamatosan alakult.

A projekt bemutatása

A DeMiCo projekt a Bécsi Egyetem Szociológia Tanszékén valósult meg 2021 és 2024 között. A kutatás középpontjában olyan bevándorlók munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata állt, akik Csehországból, Magyarországról vagy Romániából érkeztek Bécsbe, és származási országukban szerzett felsőfokú végzettséggel rendelkeztek.

A kutatás keretében három adatfelvételi hullámban készültek kvalitatív interjúk az említett országokból érkező bevándorlókval, az interjúk átlagos hossza 86 perc volt. Az interjúk olyan központi témákat érintettek, mint az országváltás, a diploma elismertetésének folyamata, a munkakeresés és a karrierlehetőségek bevándorlóként – akár az eredeti, akár attól jelentősen

eltérő szakterületeken –, valamint a bécsi munkaerőpiac intézményeiről, szereplőiről és általános légköréről szerzett benyomások.

A munkaerőpiaci helyzet elemzésének egy másik aspektusát azok az interjúk adták, amelyek különböző intézményekben dolgozó tanácsadókkal és más érdekelt felekkel készültek, kiegészítve az adott intézményekben végzett etnográfiai megfigyelésekkel. A projekt tudományos megközelítése egyaránt magában foglalja a társadalmi és intézményi kontextus elemzését – elsősorban az érintettek szemszögéből, valamint az érintett intézményekben szerzett tapasztalataikon keresztül –, és a kutatásba bevont bevándorlók egyéni élményeinek vizsgálatát. Különös figyelmet kapnak azok az egyéni és kollektív erőforrások (például képzettség, készségek, társadalmi hálózatok), amelyek a bevándorlási és munkaerőpiaci folyamatok során aktiválódnak (vö. Holzinger–Draxl, 2024a, 2024b; DeMiCo1³, 2025).

A projekt és a nyelvi közvetítés

A projekt szereplő- és folyamatorientált, konstruktivista kutatási megközelítést alkalmaz (*Constructivist Grounded Theory*, vö. Holzinger–Draxl, 2024b:280), amelyben központi szerepet töltenek be a kvalitatív mélyinterjúk. A projekt empirikusan gyűjtött adatainak elemzése és feldolgozása jelenleg is folyamatban van (a szociológiai tanulmányok folyamatosan jelennek meg, lásd: DeMiCo2⁴, 2025). Az eddigi eredmények azonban már most is sejtetik a nyelv kiemelkedő szerepét a munkaerőpiaci (különösen a diszkriminációs) folyamatokban, valamint ezek egyéni megélésében. Az empirikus adatok ebben az értelemben új kutatási kérdéseket vetnek fel, illetve ismétlődő mintázatokat mutatnak olyan releváns témákban, mint az anyanyelv, a származási nyelv, az akcentus vagy az idegen hangzású vezetéknev, amelyek hatással vannak a munkaerőpiaci esélyekre, valamint a diszkrimináció egyéni tapasztalataira. További fontos tényezőként jelenik meg a hiányos szaknyelvtudás, amely szintén előidézhet vagy felerősíthet diszkriminatív mechanizmusokat (vö. Holzinger–Draxl, 2024b).

A fordítástudomány szempontjából azonban nem elsősorban az empirikus kutatás eredményei a relevánsak, hanem az, hogy a nyelvi közvetítés milyen formában van jelen a projekt különböző szakaszaiban, illetve, milyen együttműködés alakul ki a tolmácsolási események résztvevői között. Az interjúk során a kutatócsoport kifejezett célja volt a többnyelvűség megragadása és fenntartása. Ennek kiaknázása, valamint a résztvevők közötti nyelvi hierarchia mérséklése érdekében már a projekt tervezési szakaszában alkalmazták Littig és Pöchhacker (2014) *Socio-Translational Collaborative Approach* koncepcióját (vö. Holzinger–Draxl, 2024b:280). A kutatók ugyanis joggal feltételezték, hogy a kutatási kérdések olyan személyes élettapasztalatok, élmények és gyakran bizalmas benyomások megosztásához vezetnek, amelyeket az interjúalanyok nagyobb valószínűséggel osztanak meg anyanyelvükön vagy első nyelvükön (A nyelv). Ugyanakkor számoltak azzal is, hogy az Ausztriába bevándorló magyar, román és cseh felnőttek körében sokan előnyben részesíthetik a német vagy angol nyelvű interjút (B nyelv, illetve C nyelv) – szintén személyes indítatásból.⁵

A nyelvválasztás és nyelvváltás kérdésére – vagyis arra, hogy ki miért döntött az interjú során anyanyelve (A) vagy első idegen nyelve (B), illetve egy másik idegen, gyakran munkanyelvként használt nyelv (C) mellett, valamint arra, hogy az interjú során milyen

³ <https://demico.univie.ac.at/project/>

⁴ <https://demico.univie.ac.at/papers-presentations/>

⁵ Mivel a kutatás kérdésfelvetései, illetve a tolmács-kutató együttműködés formái nagy érdeklődést váltott ki szakmai berkekben is, így a 2023-2024-es tanévben egy négy alkalmas előadássorozat is megvalósult a Szociológiai Tanszék szervezésében, amelynek során a tolmácskutatókat Beate Littig és Franz Pöchhacker, a projektben részt vevő tolmácsokat pedig Corina Nițu és a cikk szerzője képviselte (vö. Holzinger–Draxl 2024b:280).

kérdéseknél történt esetleges nyelvváltás – a kutatók a feldolgozott adatok alapján nem találtak kategorikus választ. Bourdieu (2015) elméletére támaszkodva – miszerint a kimondott és ki nem mondott szavak eltérő súllyal bírnak, és ezáltal szimbolikus hatalommal rendelkezhetnek –, a kutatók feltételezik, hogy az ilyen döntések mögött a nyelvek eltérő társadalmi státusza, hatalmi pozíciója és presztízse is szerepet játszik.

A bevándorlókkal készített interjúk közül – egy 2024. decemberi kimutatás szerint (vö. Holzinger–Draxl, 2024a) – huszonegy német, kilenc angol, egy vegyesen német és angol, négy román, hat cseh és négy magyar nyelven készült. Ezek közül három esetben került sor „stand-by” tolmácsolásra (ennek pontos meghatározását lásd később). A hangfájlként rögzített interjúkból később átiratok készültek az elhangzott nyelveken, amelyeket szintén nyelvi közvetítők készítettek. A cseh, magyar és román nyelvű interjúk átiratai alapján önálló, a tolmácsolástól független fordítás készült német nyelvre. Ezt követően a nemzetközi publikációkhoz a kutatók német nyelvű szövegek alapján angol fordításokat is készítettek. Ilyen módon a kutatók egy kiterjedt szövegkorpuszal dolgozhattak: a szóban elhangzott szövegek (eredeti nyelvű, többnyelvű interjúk és/vagy tolmácsolás) hangfelvétele, ezek átirata, valamint az ezek alapján készült német nyelvű fordítások írott és szerkesztett formában is rendelkezésre álltak. A fordítási folyamatok részletes ismertetése és elemzése azonban nem képezi jelen tanulmány tárgyát.

A kutatásban négy szociológus vett részt (közülük ketten az interjúk állandó vezetőiként), valamint nyelvenként két-két nyelvi szakértő, akik felváltva tolmácsként vagy fordítóként működtek közre. A tolmács-fordítók a Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központjának oktatói vagy volt hallgatói, akik képzett, közösségi tolmácsolási tapasztalattal rendelkező szakemberek. A következőkben a nyelvi közvetítők projektben betöltött szerepéről, valamint a tolmácsolással kapcsolatos tapasztalatokról és észrevételekről lesz szó a különböző résztvevői perspektívák alapján.

A tolmács mint megbízott döntéshozó és kutatási partner

A kutatás szempontjából kiemelten fontos volt, hogy a közösségi tolmácsolásban gyakran előforduló szakképzetlen tolmácsok helyett (vö. Dabić, 2021:56) professzionális nyelvi közvetítőket bízzanak meg, a piaci körülményeknek megfelelően. A projekt előkészítésekor a mesterséges intelligencia (MI) még nem töltött be számottevő szerepet a nyelvi közvetítés területén, így a kutatók nem is számoltak azzal a lehetőséggel, hogy a humán nyelvi közvetítést például MI-alapú eszközökkel helyettesítsék. Ennek oka – a kardinális adatbiztonsági szempontoktól eltekintve – az volt, hogy a humán nyelvi közvetítők már a tolmácsolás és fordítás során is számos olyan releváns részletre hívták fel a figyelmet (például akcentus, szociolektus, regionális nyelvváltozat, irónia a szóbeli szövegben), amelyek a közösségi tolmácsolás tipikus kihívásai közé tartoznak (vö. bírósági tolmácsolás: Csörgő, 2013; pszichoterápiás tolmácsolás: Dabić, 2021). A mesterséges intelligencia jelenleg még nem alkalmas ilyen nehezítő tényezők mellett az elhangzottaknak a kutatók számára is megfelelően részletgazdag közvetítésére (azaz a már korábban említett „*thick translation*”-re, vö. Hermans, 2003).

A kutatás szövegkorpuszát gazdagítja – és ezzel egyidejűleg a feldolgozást is komplexebbé teszi –, hogy a kutatók nemcsak a saját, az interjúk során szerzett benyomásait, hanem a tolmácsok és fordítók interpretációit is figyelembe veszik. Ezek a megállapítások a kutatás anyagában másodlagos, függő szövegalkotásként jelennek meg és új értelmezési lehetőségeket nyitnak meg. Mindez rávilágít arra, hogy a kutatásban tudatosan olyan nyelvi közvetítőket választottak, akik mint megbízott döntéshozók és nyelvi szakértők is szerepet kaptak – ezzel kiegészítve a tolmácsok hagyományosan semleges közvetítői szerepének értelmezését. A közösségi tolmács semlegessége régóta kutatások tárgyát képezi, és gyakorlati

megvalósíthatóságát is rendszeresen vizsgálják, így például az UNHCR menekültügyi tolmácsoknak szánt oktatóanyagának borítóján is a következő áll: „*It is a fiction that I am neutral and invisible*” (UNHCR Austria, 2017).

Erre egyrészt példa, hogy a hivatalos kapcsolatfelvételt követően⁶ a tolmács befolyásolhatta, hogy hol és mikor kerüljön sor az interjúra, valamint saját hatáskörben dönthetett a tolmácsolási mód megválasztásáról is. Amennyiben szükség volt például tour guide készülékre, annak biztosítása is a tolmács feladata volt. A különböző tolmácsolási módok előnyeiről és hátrányairól a kutatók és a nyelvi szakértők az éves, rendszeres workshopokon egyeztettek. Ilyen hátrányként merült fel például a konszekutív tolmácsolás időigényessége, a chuchotage hallgatásához kapcsolódó kognitív megterhelés, illetve a különböző tolmácsolási módok metakommunikációs hatásai, amelyek a résztvevőkre és a kutatási folyamatra egyaránt kihatottak (proxemika, térközsabályozás, gesztikuláció, testtartás stb.). Megállapítható volt, hogy a tolmácsolási folyamat egyes nyelvi és nem nyelvi elemei – például az időtartam, a décalage, a jegyzetelés – gyakran irritálóan hatottak a résztvevőkre és negatív hatással voltak a kutatók figyelmére és koncentrációjára (vö. Holzinger–Draxl, 2024b).

Másrészt a döntéshozói–szakértői szerepkör abban is megnyilvánult, hogy a tolmácsnak közvetlenül a tolmácsolási esemény után (ön)reflexív jegyzőkönyvet kellett készítenie, valamint az éves workshopokon a kutatókkal közösen vett részt bizonyos szövegrészek összevetésében és értelmezésében. A jegyzőkönyvben a tolmács röviddel az eseményt követően rögzítette a tolmácsolás körülményeit: az interjúalany nevét, a kapcsolatfelvétel módját, az interjú helyszínét és kontextusát, valamint a tolmácsolás előtti, alatti és utáni személyes benyomásait. Emellett javaslatokat is megfogalmazott az interjú alapján releváns kutatási fókuszokra vonatkozóan. A kutatók egy, a projektet bemutató cikkben meg is fogalmazzák, hogy újra akarták definiálni a tolmács szerepét a kutatási folyamatokban. Ilyen értelemben a tolmács nem csupán a kommunikációs akadályok leküzdésében játszik fontos szerepet, hanem fontos eleme a szociális interakciónak is. Éppen ezért a nyelvi közvetítőket felkészítették a kvalitatív interjúzás technikájára és folyamatára, így aktív résztvevői lehetnek az interjú tudományos értelmezésének, tartalmi elemzésének (vö. Scilog 2025).

A kutatók álláspontja visszaütal Pöchhacker korábbi definíciójára, miszerint a tolmácsolást mindig a saját kontextusában szükséges értelmezni. E megközelítés ebben az esetben kiegészül a hagyományos tolmácskompetenciákon és szerepeken túl azzal, hogy a kutatók a tolmácsot (ön)reflektív és interpretatív szerepkörrel, valamint e szerepkörhöz kapcsolódó kompetenciákkal is felruházzák.

A tolmácsolás interakciós és percepciós dimenziói

A kutatók megállapították (vö. Holzinger–Draxl, 2024b:281), hogy a tolmács jelenléte egyértelmű hatással volt az interjúk nyelvi és nem nyelvi körülményeire, valamint arra is, hogy az interjúalanyok milyen információt osztottak meg, illetve mit hallgattak el. Az alanyok gyakran megszólították a tolmácsot személyes megjegyzésekkel, kérdésekkel, vagy éppen reflektáltak saját szövegükre és annak tolmácsolhatóságára az interjú közben. Egyikük meg is jegyezte, hogy a tolmács „nyelvtanilag feljavítja” a megfogalmazást – ami arra utal, hogy az interjúalanyok is gyakran nyelvi szakértői szereppel ruházták fel a tolmácsot (vö. Holzinger–Draxl, 2024a).

Ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy a tolmácsolással járó egyes zavaró tényezők – például a chuchotage során előforduló egyidejű megszólalás, vagy a konszekutív tolmácsolás esetén jelentkező hosszabb szünetek – irritációt, sőt, olykor elutasítást váltottak ki az

⁶ A kutatási projektet szórólapokon és az online térben is hirdették a kutatók és a tolmácsok is, az interjúalanyok először a kutatókkal vették fel a kapcsolatot, majd – amennyiben tolmácsra is szükség volt – a tolmáccsal egyeztettek az interjú körülményeiről.

interjúalanyokból. Volt olyan résztvevő, aki kifejezetten furcsának érezte, hogy olyan személynek mesél, aki nem érti az általa használt nyelvet. Ez arra utal, hogy egyesek számára maga a tolmácsoltság, illetve a közvetítettség új és kényelmetlen eleme volt a szituációnak (vö. Holzinger–Draxl, 2024b:282).

Fontos megjegyezni, hogy az interjúalanyoknak jogukban állt lemondani a tolmács jelenlétéről. Ezt akár az interjú előtt is megtehették, így adott esetben tolmács nélkül zajlott a beszélgetés. Emellett lehetőségük volt az interjú közben is nyelvet váltani, így alakultak ki kétnyelvű, sőt esetenként háromnyelvű interjúk is. A következő átiratban látszik a 19-es számú interjúalany (IP19) megszólalásánál a nyelvváltás, illetve egy többnyelvű tolmácsolási helyzet. Dőlt betűvel szedve olvasható, amikor az interjúalany németre váltott és „T” betűvel jelölve látható a tolmács közbeavatkozása, aki a tulajdonnév német megféleltetésében segít az interjúalanynak (saját kiemelések a szövegrészben). A részlet végén látható, mikor dönt úgy az interjúalany, hogy mégis igénybe veszi a tolmács szolgáltatását, és ettől kezdve igyekszik egy nyelven folytatni az interjút:

IP19: Jogszábelölökészítésben is részt vettünk.

IP19: Und ... 5 ... *International Marksystem* hm ... ez ez a Software, ez egy szoftver, ami az egész EU-ban használják a //kereskedelmi engedélyezésben//.

IP19: És akkor ... ennek az előkészítésében is, tehát ezzel is dolgoztunk, meg akkor ilyen -

IP19: ÁROP-Projekt, az nem tudom mond-e valamit (T: Milyen projekt?) Állami Regionális Operatív Program (lacht) *das kann ich gar nicht übersetzen. Das ist (großes Einatmen)* -

T: Állami Regionális Operatív ehm, dann haben wir an dem ehm Staatlichen Regionalen und Operativen Projekt gearbeitet.

AKD: Ühm.

IP19: *Na ja.* ... Most nem jut eszembe magyarul se. Vannak ezek az engedélyek, például //turisztikai vállalkozásoknak -//F

IP19: *Timeshare* és öh oder utazási öh *Reisebüros* -

IP19: Ezeket csináltuk.

[...]

IP19: [...] mondom inkább magyarul. (lacht)

Amikor a tolmács nem folyamatosan működött közre, hanem csak bizonyos szakaszokban segített, a kutatók és nyelvi közvetítők egyetértésben „stand-by” tolmácsolásról beszéltek. Ez olyan szituációt jelölt, amelyben a tolmács végig passzívan, de figyelemmel kísérte az interjút, és csak az interjúalany kérésére avatkozott be – jellemzően nyelviileg összetettebb szerkezetek, metaforák, hasonlatok vagy kulturális reáliák esetében. A workshopokon szerzett tapasztalatok alapján a stand-by tolmácsolás bizonyult a legpraktikusabb megoldásnak a kutatók számára: nem törte meg az interjú lendületét, nem kényszerített ki szemkontaktust vagy metakommunikációs interakciót a beszélgetés hosszabb megszakításával, és nem nyújtotta el indokolatlanul az interjú időtartamát. Ugyanakkor lehetőséget biztosított a beavatkozásra abban az esetben, ha az interjúalany elakadt, vagy a kutatók nem értették pontosan a szövegkörnyezetet vagy a kiejtést. További vizsgálatot érdemel azonban, hogy a tolmácsok milyen benyomásokat szereztek a stand-by tolmácsolás során.

Végezetül a nyelvi kompresszió és részletgazdagság kérdésére térek ki röviden (vö. Holzinger–Draxl, 2024b:285). A kutatás szempontjából különösen fontos volt, hogy ne csak a tolmácsolás álljon rendelkezésükre az elemzésekhez, hiszen a kutatás nemcsak az interjúalanyok tapasztalatait gyűjtötte, hanem saját interpretációikat és értelemalkotó folyamataikat is vizsgálta a megélt eseményekkel kapcsolatban (ld. Holzinger–Draxl, 2024:280). Mivel a tolmácsolás rendszeresen nyelviileg tömörebb, gyakran egyszerűbb és koherensebb volt, mint a forrásnyelven elhangzott dialógus – amely spontán szóbeli szöveggént redundanciát, nyelvi hibákat, bizonytalanságot és határozatlanságot is tartalmazott –, a tolmácsolás (amely elsődlegesen lehetővé tette az interjú létrejöttét) nélkülözhetetlen kiegészítője a másodlagos szövegalkotási szinten létrejött fordítás (illetve a fordítás

forrásnyelvi szövegéül szolgáló átírat). Utóbbi tartalmazza az eredeti nyelven elhangzott szóbeli szöveg minden sajátosságát, beleértve a redundanciát, hibákat is, mint ahogy azt az előző párbeszéd német fordítása is mutatja:

IP19: Wir waren auch an der Ausarbeitung von normativen Texten beteiligt.
 IP19: Und ... 5 ... *International Marksystem* hm ... das ist diese Software, das ist eine Software, die in der ganzen EU für //Gewerbe genehmigungen// verwendet wird.
 IP19: Und dann ... auch in ihrer Vorbereitung, also wir haben auch mit [der Software] gearbeitet, und dann so ein -
 IP19: ÁROP-Projekt, ich weiß nicht, ob es was für dich bedeutet (D: Welches Projekt?) Staatliches Regionales Operatives Programm (lacht), *das kann ich gar nicht übersetzen. Das ist* (großes Einatmen) -
 D: Staatliches Regionales Operatives ähm, dann haben wir an dem ähm Staatlichen Regionalen und Operativen Projekt gearbeitet.
 AKD: Ühm.
 IP19: Na ja. ... Also mir fällt es gerade nicht einmal auf Ungarisch ein. Es gibt diese Genehmigungen, zum Beispiel, für //Tourismusbetriebe -//
 IP19: *Timeshare* und ähm oder Reise ähm *Reisebüros* -
 IP19: So was haben wir gemacht.
 [...]
 IP19: [...] Ich sage es doch auf Ungarisch. (lacht)

Összefoglalás

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a bemutatott komplex nyelvi közvetítői helyzetben a tolmácsok egyszerre voltak jelen alárendelt és egyenrangú kommunikációs félként, azaz szolgáltatásnyújtóként és nyelvi szakértőként. A szolgáltatásnyújtás magában foglalta a tolmácsolási esemény megszervezését, a technológia biztosítását, valamint a rendelkezésre állást, amennyiben a helyzet stand-by tolmácsolást igényelt. A nyelvi szakértői szerepkör pedig elsősorban a tolmácsolási esemény lezárásakor, a saját információkat és benyomásokat tartalmazó jegyzőkönyv elkészítésében, illetve az éves workshopokon, a tolmácsolási helyzetet és az elhangzottakat értelmező szakértői megbeszéléseken kapott hangsúlyt.

A szociológiai kutatás szempontjából a tolmács jelenléte minden esetben gyakorlatilag és tudományos értelemben is releváns volt, hiszen a tolmácsot a kutatásban a szociális interakciók és folyamatok szerves részének tekintették, amelyek egyben a kutatás tárgyául is szolgáltak. Így a folyamatok résztvevői – kutatók, tolmácsok és interjúalanyok egyaránt – folyamatosan hatással voltak az empirikusan szerzett adatokra. Az, hogy ki kivel beszélt, ki kihez fordult, mit és hogyan mondott vagy éppen nem mondott el, közvetlen és közvetett módon is befolyásolta az interakciókat (vö. Holzinger–Draxl, 2024a, 2024b).

A kutatóknak és az interjúalanyoknak vegyes benyomásaik voltak a tolmácsolási helyzettel, valamint a tolmácsolással és tolmácsoltsággal járó, sokszor zavaró tényezőkkel kapcsolatban. Ugyanakkor elmondható, hogy sok esetben a tolmácsolás jelentette az egyetlen lehetséges kommunikációs megoldást a kutatók számára az információ- és adatgyűjtés során. Az együttműködés lehetőséget kínál arra, hogy a levont következtetések és tanulságok jó gyakorlatként szolgáljanak hasonló kezdeményezésekhez, valamint, hogy a tudományos kutatásokban nagyobb figyelmet kapjon a tolmácsolás szerepe és jelentősége – különösen olyan esetekben, ahol az információ- és adatgyűjtés nem kivitelezhető vagy torz eredményekre vezetne egy munkanyelven, vagy kizárólag angol közvetítőnyelven.

Hivatkozások

- Bakti, M. (2020): Visszafogott extrovertáltság és intuición. Tolmácskompetencia-modellek. In: Szabó, Cs. – Bakti, M. (szerk.) (2020): *Iránytű a tolmácsolás oktatásához*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 17–36.
- Bourdieu, P. (2015): *Was heißt sprechen? Zur Ökonomie des sprachlichen Tausches*. Wien: New Academic Press.
- Csörgő, Z. (2013): Kihez és mihez legyen lojális a bírósági tolmács? *Fordítástudomány* XV. (2013) 2. szám. 51–71.
- Dabić, M. (2021): *Dolmetschen in der Psychotherapie. Prekäres Gleichgewicht*. Tübingen: Narr.
- Hermans, T. (2003): Cross-cultural translation studies as thick translation. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (3). 380–389.
- Holzinger, C. – Draxl, A.-K. (2024a): “but also... but... sometimes but very rarely... I have felt that... I am also a foreigner” - Discrimination experiences of highly educated migrants from Central and Eastern Europe in Vienna. HUN REN TK Kisebbségkutató Intézet, 2024. december 12. Tudományos prezentáció.
- Holzinger, C. – Draxl, A.-K. (2024b): Sozialwissenschaftliche Forschung mit Dolmetscher*innen – Praktische Erfahrungen und methodische Reflexion. In: Iacono, K. – Heinisch, B. – Pöllabauer, S. (szerk.) (2024): *Zwischenstationen/Inbetween: Kommunikation mit geflüchteten Menschen/Communicating with Refugees*. Berlin: Frank & Timme. 279–291. https://www.frank-timme.de/de/programm/produkt/zwischenstationen_inbetween?file=/site/assets/files/6928/9783732990009.pdf
- Kaczmarek, L. (2010): *Modelling Competence in Community Interpreting: Expectancies, Impressions and Implications for Accreditation*. Doktori disszertáció.
- Littig, B. – Pöschhacker, F. (2014): Socio-Translational Collaboration in Qualitative Inquiry: The Case of Expert Interviews. *Qualitative Inquiry*, 20(9), 1085–1095. <https://doi.org/10.1177/1077800414543696>
- Pöschhacker, F. (2001): Quality Assessment in Conference and Community Interpreting. *Meta* 46 (2), 410–425. <https://doi.org/10.7202/003847ar>
- Scilog – The Science Magazine, FWF. (2025): *Why EU migrants end up in jobs below their qualifications*. Online elérhető: <https://scilog.fwf.ac.at/en/magazine/why-eu-migrants-end-up-in-jobs-below-their-qualifications>
- Szabari, K. (1999): *Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- UNHCR Austria (2017): *Handbook for Interpreters in Asylum Procedures*. Bécs: UNHCR Austria. https://www.unhcr.org/wp-content/uploads/sites/27/2017/09/AUT_Handbook-Asylum-Interpreting_en.pdf

Internetes hivatkozások

- DeMiCo: Investigating the social construction of deskilling among 'new' EU migrants in Vienna. Project website. <https://demico.univie.ac.at/>

Interpreting as a tool for science and research: The role of language mediation in an Austrian research in sociology

The paper examines the interpreting-related aspects of the sociological research project “DeMiCo: Investigating the social construction of deskilling among ‘new’ EU migrants in Vienna”, which was carried out by the University of Vienna between 2021 and 2024 to investigate the social construction of the labour market situation of Czech, Romanian and Hungarian migrants. The multilingual interpreting events conducted during the in-depth interviews are analysed within the conceptual framework of community interpreting, highlighting the multifaceted role of language mediators. The interpreters not only provided language mediation services during the research project, but as (self)-reflective language specialists, they also actively participated in the data collection and interpretation process, as well. The so-called “stand-by interpreting”, i.e. interpreting only upon the request of the interviewee, was given special attention across the different processes, as it proved to be an effective way of partial language mediation. The paper emphasises the role of interpreting in research and the decision-making role of interpreters in scientific processes.

Keywords: consecutive interpreting, Hungarian-German interpretation, the roles of the language mediator, "stand-by" interpreting, sociology